

Allan Zullo a Mara Bovsun

MOTÝL

Deti holokaustu

Skutočné príbehy tých, ktoré prežili.

Deti holokaustu

Copyright © Allan Zullo and Mara Bovsun 2004
Translation © Alexandra Janogová 2018
Design © Motýľ design 2018
Cover photo © Pictorial Press Ltd / Alamy Stock Photo
Slovak edition © Vydavateľstvo Motýľ 2018

ISBN: 978-80-8164-156-5

Allan Zullo a Mara Bovsun

Deti holokaustu

VYDAVATELSTVO MOTÝL

Obsah

Mapa Európy v rokoch 1939 – 1945.....	9
Holokaust	11
Čo sa so mnou stane teraz, keď sú tu nacisti?	
<i>Pribeh Luncie Gamzerovej</i>	15
Neexistuje na celom svete krajina, ktorá by nás prijala?	
<i>Pribeh Herberta Karlinera</i>	38
Takže toto je miesto, kde zomriem	
<i>Pribeh Markusa Reicha</i>	57
Ako to, že hviezdy na nebi pôsobia na tomto príšernom mieste tak šťastne?	
<i>Pribeh Georgea a Usuly Levyovcov</i>	74
Som niekto!	
<i>Pribeh Waltera Ziffera</i>	101
Ak nás nájdú, zabijú nás	
<i>Pribeh Sarah Engelbergovej</i>	124
Teraz je zo mňa partizán!	
<i>Pribeh Matheia Jackela</i>	149
Nie div, že sa to volá Pochod smrti	
<i>Pribeh Jacka Gruenera</i>	165
Glosár	188

Pod'akovanie

Radi by sme vyjadrili srdečnú vďaku tým, ktorí prežili holokaust a sú uvedení v tejto knihe. Ďakujeme vám za vašu vôľu znovu prežiť počas rozhovorov s nami bolestivé emočné spomienky na vaše detské skúsenosti pred mnohých rokov.

Tiež chceme pod'akovať Lore Baerovej z Hidden Child Foundation v New Yorku (www.adl.org/hidden/start.asp), Scottovi Millerovi z United States Holocaust Memorial Museum vo Washingtone, D.C. (www.ushmm.org), Debi Milesovej z Center for Diversity Education v Asheville v Severnej Karolíne (www.main.ne.us/diversity) a Eve Floresheimovej z Lower Galilee v Izraeli pôsobiacej v Missing Identity Project (www.jewishgen.org/missing-identity).

Poznámka autora

Čoskoro sa začítate do ôsmich neuveriteľných skutočných príbehov deviatich odvážnych detí, ktoré prežili holokaust. Mená, dátumy a miesta sú skutočné. Ich príbehy sú založené na exkluzívnych osobných a veľmi dlhých rozhovoroch, ktoré sme viedli s každým z nich. Zápisy z týchto stretnutí boli zaznamenávané veľmi autenticky a spomienky tých, ktoré prežili, sme zachytili v ich reálnej podobe, hoci niektoré z dialógov sme museli čo najvernejšie zrekonštruovať.

Mnohé z toho, čo sa objaví na nasledujúcich stránkach, je desivé a znepokojujúce. Príbehy sa miestami čítajú len veľmi ťažko, no nepokúsili sme sa ich zjemniť, pretože presne takto sa udiali. Je ťažké predstaviť si, že ktokoľvek, najmä deti, by mohol znášať toľké utrpenie.

Táto kniha je však aj oslavou ľudského ducha, vôle prekonať nevýslovné hrôzy, triumfovať nad zlom a túžby žiť. V skutočnosti všetci ľudia z týchto príbehov mali niečo spoločné... Vo svojich srdciach verili, že budú žiť napriek tomu, že mnohí okolo nich zomierali. Tieto deti nielenže prežili, ale aj dospeli, oženili sa či vydali a tešili sa zo šťastného a naplňujúceho života.

Ich skúsenosti nám ukázali, že aj v tých najhrozivejších a najbeznadejnejších situáciách, aké si človek dokáže predstaviť, sa mladí ľudia môžu spoľahnúť na svoju odvahu,

vieru a bystrosť – áno, niekedy aj na čisté šťastie –, ktoré ich tým všetkým prevedú.

Dúfame, že príbehy v tejto knihe vás inšpirujú a že vám pomôžu pochopiť, aké dôležité je neustále si pripomínať minulosť... aby na ňu nikto nikdy nezabudol.

Allan Zullo a Mara Bovsun

Holokaust

Nacistická strana v Nemecku pod vedením Adolfa Hitlera zastávala v rokoch 1930 až 1940 názor, že určité skupiny ľudí – najmä židia, cigáni, homosexuáli a invalidi – sú podradné a nezaslúžia si žiť.

Nacisti boli *antisemitskí*, čo znamená, že nenávideli židov. Mnohí židia boli pritom lekármi, právnikmi, obchodníkmi, bankármi a učiteľmi a významne prispievali k rozvoju nemeckej spoločnosti. Hitler ich však aj tak obviňoval z ekonomických problémov Nemecka. Pravdou však bolo, že Nemecko prechádzalo ťažkou ekonomickou krízou preto, lebo v prvej svetovej vojne, ktorá sa skončila v roku 1918, utrpelo veľkú porážku.

Hitler a jeho parlament nakoniec prijali zákon, na základe ktorého sa mali židia vzdať svojich pracovných miest, domovov, obchodov aj práv. Aby tento zákon presadili, zangažovali policajnú organizáciu známu ako gestapo a elitný armádny zbor známy ako SS, ktoré židov zadržovali, bili a vraždili. A to všetko len preto, lebo boli židmi. Podobné utrpenie však zažívali aj „nežidia“, ktorí sa postavili nacistickej autorite. Mnohých židov a politických nepriateľov nacistov posielali do brutálne vedených väzníc známych ako koncentračné tábory.

Hitler bol odhodlaný za každú cenu ochrániť „nemeckú krv a nemeckú česť“ áriajcov – takto nazývali bielych, neži-

dovských Nemcov – žijúcich v krajine. Tiež bol pripravený vtrhnúť do ďalších krajín a postupne prevziať kontrolu nad celou Európou.

V marci 1938 si Nemecko podmanilo Rakúsko a prijalo nové tvrdé zákony, ktorými malo zbaviť práv rakúskych židov. Už v septembri 1939 nemeckí vojaci napadli tiež Poľsko, v dôsledku čoho Veľká Británia a Francúzsko – krajiny, ktoré boli spojencami Poľska – vyhlásili Nemecku vojnu. A tým sa začala druhá svetová vojna. V nasledujúcom roku nacistické sily napadli a okupovali Dánsko, Nórsko, Belgicko, Holandsko a Luxembursko. Následne Nemecko okupovalo aj Francúzsko a Veľkú Britániu zasa atakovali nemecké vzdušné sily. V decembri 1941 vstúpili do vojny Spojené štáty, a pripojili sa tak k Sovietskemu zväzu (ktorý zahŕňal Rusko), Veľkej Británii a Slobodnému Francúzsku (organizácii bojujúcej za oslobodenie Francúzska). Vznikli Spojenecké sily, ktoré boli odhodlané Nemecko zastaviť.

V Nemecku a na okupovanom území bojovali proti nacistom aj tajné skupiny pozostávajúce z odvážnych obyvateľov, ktoré boli známe ako *podzemie*, odboj alebo partizáni. Tieto skupiny mali vo zvyku sabotovať nemeckú armádu a pomáhať židom pri úteku. Okrem toho títo odvážni „nežidia“ (v židovskej komunite známi ako Spravodliví kresťania či Spravodliví medzi národmi) riskovali svoje životy, aby zachránili židov pred nacistami.

Priamoúmerne s tým, ako sa jednotlivé krajiny dostávali pod nemeckú okupáciu, sa čoraz horšie zaobchádzalo so židmi, ktorí veľmi rýchlo strácali svoje práva. Na rukávoch, hrudiach a chrbtoch museli nosiť šesťcípú Dávidovu hviezdu, symbol judaizmu, aby boli ľahko odlišiteľní od „nežidov“. Nemohli slobodne chodiť po uliciach ani robiť

mnohé z vecí, ktoré bežní Európania považovali za samozrejmosť. Nápis na divadlách, kaviarňach, reštauráciách či iných verejných miestach varovali židov, že nemajú dovolené do týchto priestorov vstúpiť.

Okrem toho nacisti počas vojnových rokov zakladali preplnené getá – malé, pevne uzatvorené priestranstvá vnútri miest –, kde židia museli žiť v neľahkých podmienkach. Každý mesiac deportovali do pracovných táborov, koncentračných táborov a táborov smrti desiatky tisíc židov. Keď už nacistom neboli užitoční, zabíjali ich v plynových komorách alebo ich vraždili nejakým iným spôsobom. To všetko bolo súčasťou Hitlerovho „konečného riešenia“ – nacistického plánu na eliminovanie židov v Európe.

Ako sa však v roku 1945 vojna blížila ku koncu, spojenci väznených židov oslobodili, hoci stovky tisíc z nich boli v dôsledku nastickej krutosti sotva nažive. Svet bol šokovaný zistením, že z deviatich miliónov židov, ktorí žili pred vojnou v Európe, bolo až šesť miliónov zavraždených alebo zomrelo od hladu či pre choroby v nacistických táboroch. Rukami nacistov zomreli tiež ďalšie štyri milióny civilistov vrátane troch miliónov poľských katolíkov. Spomedzi židovských detí, ktorým sa po roku 1939 nepodarilo utiecť z Európy, viac ako milión a pol nacisti buď zavraždili, alebo deportovali do táborov, kde zomreli pre choroby alebo hlad.

Toto príšerné masové vraždenie sa označuje ako *holokaust*, čiže slovom odvodeným z antickej gréčtiny, ktorého význam v preklade znamená „obetovaní ohňu“.

Z popola holokaustu sa neskôr zrodila nová krajina – Izrael –, kde v roku 1948 stovky tisíc židov začali nový život zbavený tyranie z nenávisťi. Mnohí ďalší, ktorí prežili holokaust, ešte nejaký čas žili v Európe, no neskôr odišli

väčšinou do Ameriky, prípadne sa usadili na inom kontinente, dúfajúc, že nejako zlepia kúsky svojich rozbitých životov. Každý z týchto ľudí má vlastný príbeh. Napriek tomu si svet v priebehu dlhých desaťročí vypočul len niekoľko z nich. Každým ďalším rokom sa počet tých, ktorí prežili, znižuje, pretože mnohí zomierajú pre vysoký vek.

Ich príbehy by však mali byť vyrozprávané skôr, ako bude príliš neskoro.

Čo sa so mnou stane teraz, keď sú tu nacisti?

Príbeh Luncie Gamzerovej

Luncia Gamzerová sa s trhnutím prebudila presne v tom okamihu, ako noc náhle preťala explózia rozhnevaných výkrikov plných hrôzy prichádzajúcich z ulice.

„Tati, čo sa deje?“ zamrnkala zo svojej izbičky.

„Vráť sa do postele,“ prikázal jej otec z obývačky, keď vykukol von oknom pomedzi závesy. „Na toto by si sa nemala pozerat’.“

Luncia bola príliš malá, aby chápala, že chaos tam vonku počas tejto desivej letnej noci v roku 1941 vyvolala nemecká invázia a okupácia poľského mesta Lvov. Ešte pred pár dňami bolo Lunciino rodné mesto pod kontrolou Sovietskeho zväzu. Teraz, na výzvu nacistov, miestni – známi ako ukrajinskí nacionalisti – drancovali obchody a domovy židovských rodín v Lvove.

Dav zaútočil na obytný dom priamo cez ulicu, presne oproti tomu, v ktorom žila osemročná Luncia so svojimi rodičmi Isaacom a Barbarou. Samozvanci rozbíjali taniere a krištáľ a vyhadzovali von oknom nábytok.

Luncia si zakryla hlavu vankúšom, dúfajúc, že tým stlmí výkriky úzkosti a zvuky rozbíjajúceho sa skla, ktoré plnili nočný vzduch. Keď si uvedomila, že to nepomáha, vystrelila z postele a pripojila sa k rodičom v obývačke. Pozrela sa im do očí a vtedy pocítila ešte väčší strach. Nepadlo medzi nimi jediné slovo. Napätie bolo príliš veľké.

„Pridu sem, *tati*?“ spýtala sa nakoniec Luncia.

„Nie, nemyslím si, mačiatko,“ snažil sa ju upokojiť otec. Potom sa obrátil k svojej žene a zašepkal jej: „Modlime sa, aby to tak bolo.“

Nasledujúce ráno sa Luncia s mamou odvážili prejsť cez ulicu, aby navštívili svojich susedov. „Vidíte, čo tí nacionalisti urobili?“ nariekala pani Silberová s ľavou rukou provizórne uviazanou v šatke. „Nacisti ich na to nahovorili. Vyhodili všetok náš nábytok a porozbýjali všetky riady. Zničili nám aj drez. A pozri... zlomili mi ruku. A prečo? Len preto, lebo sme židia!“

Luncia stisla mame ruku. „Mami, *my sme* tiež židia,“ zašepkala. „Urobia to aj nám?“

Keď jej mama zostala ticho, Luncia si uvedomila, aká by bola jej odpoveď. Pochopila, že život, aký doteraz viedla, už nikdy viac takým nebude.

Luncia sa zamyslela, ako dlho ešte bude môcť slobodne kráčať po stromami lemovanej ulici na svoje obľúbené miesto – do rodinnej cukrárne. Milovala, keď mohla vdychovať sladkú vôňu cukru variaceho sa v hrnci a pozorovať otca, ako vytvára čokoládovo-rumové guľôčky či pestrofarebné lízanky v tvare kvietkov. Isaac mal vo zvyku pripravovať pre svoju rozkošnú, drobnú dcérku špeciálnu pochúťku – cukrík v tvare srdca s delikátnym cukrovým kvietkom vnútri. „Cukrík pre môj cukríček,“ vravieval jej.

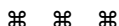
Luncia si spomenula na veľký stroj na výrobu zmrzliny vo výklade obchodu a na to, ako veľmi sa tešila z pohľadu na krútiace sa farby, keď sa pestrý kotúč pomaly otáčal dookola. Bola zvedavá, či teraz, keď sú pri moci nacisti, sa bude naďalej môcť tešiť z farieb krútiacej sa zmrzliny. A bude jej táto studená maškrtka chutiť stále rovnako dobre?

Tiež uvažovala, ako dlho ešte bude môcť chodiť do obchodu strýko Hersh, ktorý jej zakaždým povedal: „Luncia, potrebuješ si trošku viac obaliť kosti. Daj si so mnou zmrzlinku.“ A ona mu vždy vyskočila na kolená a spoločne si pochutnali na poriadne veľkom kopčeku.

Luncia si tiež spomenula na zamestnancov jej rodičov, na nevrleho Franka Ojaka a jeho ženu Lusiu, a na to, ako mrzutý cukrár vyhánal Lunciu z obchodu zakaždým, keď si uchmatla kúsok čokolády. Budú on a Lusia naďalej pripravovať všetky tie chutné zákusky vrátane najlepších napoleoniiek v meste?

A ktovie, či aj naďalej budú do ich obchodu prichádzať toľkí nežidovskí zákazníci ako v minulosti... Lunciu by tiež zaujímalo, či ešte uvidí tých, ktorí jej vravievali, že je očarujúca a pekná, najmä Irenu Szczygielovú. „Vyzeráš ako živá bábika,“ hovorievala jej často. „A veruže nie si ani o moc vyššia ako bábika.“

Čo sa so mnou stane teraz, uvažovala Luncia, keď sú tu nacisti?

Len niekoľko dní po útoku na ich susedov si Luncia doma všimla, ako jej mama zhromažďuje rodinné cennosti – strieborné svietniky a misy, zlaté náhrdelníky a náramky a pozlátané rámy obrazov.

„Mamuška, čo to robíš?“ zaujímalo Lunciu.

„Nacisti vyzvali všetky židovské rodiny, aby im odovzdali svoje cennosti,“ vysvetlila jej Barbara. „Hovorila, že je to príspevok, ale v skutočnosti to tak nie je. Povedali, že ak toho nevyzberajú dosť, zamknú nás do synagógy a podpália ju. Poď! Pomôž mi to zobrať.“

Luncia a Barbara potom vložili rodinné cennosti do vreca a odniesli ho do synagógy, kde ho odovzdali nacistom. Luncii padol zrak na maminu ľavú ruku. Trhlo ňou, keď si uvedomila, že mama sa vzdala aj obrúčky.

Netrvalo dlho a do bytu Gamzerovcov bez klopania vpadol dôstojník gestapa. Vyštekol: „Máte nejaké zlato alebo striebro?“

„Samozrejme, že nie,“ odvetila Barbara. „Všetko sme odovzdali ako náš *príspevok*.“ Posledné slovo vyslovila takmer posmešne.

Dôstojník sa na Barbaru zamračil, pripochodoval k Luncii a strčil jej do vreciek šiat svoje ruky. Vystrašená Lucnia stála rovno, akoby zhltna pravítka. Bola príliš vydesená, aby sa dokázala čo i len pohnúť alebo aby sa dokázala opýtať, čo to robí.

„Vo vreckách nemá nič,“ precedil cez zuby. „Lenže ja viem, akí prefíkaní dokážete byť vy židia. To by ste neboli vy, keby ste sa nepokúsili skryť šperky do šiat svojej dcéry, keď ste ma videli prichádzať.“ Hneď nato zavetřil čosi vo vzduchu. „Dobre to tu vonia. Čo varíte?“

Skôr ako mu stihla Barbara odpovedať, vošiel do kuchyne a zamieril k hrncu so zemiakovou polievkou bublajúcou na sporáku. „Chcem ten hrniec.“

„Lenže ja v ňom varím,“ namietla Barbara.

„Už nie.“ A vylial polievku do výlevky. „Tak. Je prázdny. Teraz ten hrniec umyte a dajte mi ho.“

Luncii sa protivilo pozerat' na mamu, ako sa načahuje za hrncom, pretože vedela, že nemôže urobiť nič iné, len poslúchnuť dôstojníkov príkaz.

Čas plynul a dni sa pre Lunciinu rodinu a ďalších židov v Ľvove stávali čoraz ponurejšími.

Luncia raz začula svojich rodičov rozprávať sa o tom, ako ukrajinskí nacionalisti podporovaní nacistami začali organizovať násilné akcie proti židom, počas ktorých ich zmasakrovali až štyri tisícky. O niekoľko týždňov neskôr nacionalisti prinútili ďalších dvetisíc židov vpochodovať na židovský cintorín, kde ich zastrelili. Našťastie pre Lunciinu rodinu, žiadna z obetí nepatrila medzi ich príbuzných.

Akcia. Už to slovo samo osebe vyvolávalo hrôzu. Znamenalo, že židov odvedú, aby ich buď okamžite zastrelili, alebo deportovali do koncentračných táborov, kde na nich v mnohých prípadoch čakala aj tak len smrť. Keď bola vyhlásená *akcia*, nacistickí úradníci stanovili gestapu kvótu – požadovaný počet židov –, ktorú museli naplniť. Gestapo prehľadávalo susedstvo, no mnohých židov zobrali priamo z ulice. Ak ich nenazbierali dosť, vtrhli aj do domov a obytných budov či obchodov, odkiaľ židov vytiahli len preto, aby naplnili kvótu. Niekedy bola *akcia* cielená na určitú vekovú skupinu, napríklad na deti alebo starších ľudí.

Gamzerovci čoskoro prišli o svoj obchod a museli sa deliť o bývanie s ďalšou židovskou rodinou, Staubovcami. Tú tvorili muž so ženou, ich osemročný syn Henry a jeho babička. Aj Staubovci patrili medzi tisícky židov v Ľvove, ktorých nacisti neustále vyhánali z ich domovov. Dve rodiny sa teraz tiesnili v jednoizbovom byte.